

ViPS

NATURBOK

Oskar Jonsson

**BONNIER
CARLSEN**

Till dig som är vuxen!

I den här boken fortsätter näbbmusen Vips att upptäcka naturen. Vi får följa med på nya Vips-äventyr, fördjupa oss i naturens hemligheter och inte minst utforska en mängd artplanscher med alla tänkbara livsformer som finns i vårt hörn av världen – från bakterier och björndjur till skalbaggar och fåglar.

Arterna har främst valts ut med tanke på vad som är vanligt förekommande och möjligt att träffa på i tillgänglig natur. Andra finns med för att representera variationen inom en viss artgrupp, eller för att de helt enkelt är bra att känna till.

Ha gärna i åtanke att arternas storlek i förhållande till varandra inte alltid är proportionerlig. Detta för att både större och mindre arter ska kunna samsas på samma uppslag.

Varken Vips eller små barn, som upplever naturen med nyfikenhet och öppna sinnen, funderar nog mycket på arter och deras släktskap. Men kanske kan namn som randig sjökock eller myrlejon väcka fantasi och nyfikenhet? I förlängningen kan det leda till en djupare förståelse för naturens samband och mångfald.

Förhoppningsvis fungerar boken som ett panorama över allt som finns att upptäcka. Botanisera i den och slå upp spännande fakta, men ta ännu hellre med den ut i skog och mark. Leta kryp och lavar, kika på växter eller spana efter fåglar!

Tack till Didrik Vanhoenacker som generöst har ställt upp med förslag på arter för att göra urvalet balanserat och användbart. Tack också till Susanne Åkesson som med sin breda fackkunskap granskat bokens faktainnehåll.

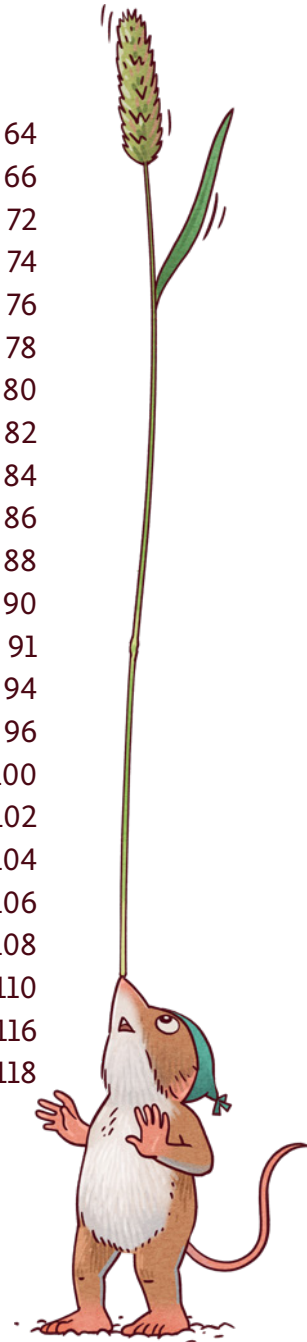
Oskar Jonsson

SÄLGSKIMMERFJÄRIL

INNEHÅLL

På utsiktsplatsen	8	På fjället – Kan du hitta?	64
I gammelskogen	10	Däggdjur	66
I skogen – Kan du hitta?	12	På natten	72
Svampar	14	Hur djur bor	74
Lavar	18	Kamouflage och knep	76
Mossor	20	Djuren på vintern	78
Träd	22	Olika sorters spår	80
Blommor	26	När ett djur dör	82
Frukt och bär	32	Kryp på marken	84
Gräs, säv och starr	34	Snäckor	86
Det allra minsta	36	Spindlar	88
Vid sjöstranden	38	Skalbaggar	90
Vid sjön – Kan du hitta?	40	Skinbaggar	91
Småkryp i vatten	42	Flugor och myggor	94
Fiskar	44	Fjärilar	96
Vid havet	48	Insekter och deras larver	100
Vid havet – Kan du hitta?	50	Sländor	102
Tång	52	Gräshoppor	104
Djur i havet	54	Steklar	106
Fiskar i havet	56	Inuti myrstacken	108
Groddjur	58	Fåglar	110
Reptiler	60	Fåglar som flyttar	116
I fjällen	62	Register	118

PÅ UTSIKTSPLETSEN

Vips sitter uppe på berget. Här är det bra att spana och se vad som händer i skogen.

Där, mellan trädstammarna, rinner bäcken. I det stora trädet knackar en hackspett och bakom grenarna glittrar sjön. Längst bort syns berg, skogar och ängar där Vips aldrig har varit.

Vips tänker efter. Överallt myllrar det av liv.

Blomman växer upp ur jorden, mossan gör stenarna mjuka. Myrorna kryllar på marken och humlan surrar i luften. Fisken hoppar i bäcken och en liten fågel – en lövsångare – hittar mat bland bladen på en kvist.

Allt som lever finns till på sitt eget sätt, och på varje plats har någon varelse sitt hem. Det finns mycket att upptäcka, tänker Vips. Dags för nya äventyr!

I GAMMELSKOGEN

En gång fick Vips en grankotte i huvudet.
"Aj!" sa Vips och tappade sin vandringsstav utan att märka det.

Men vad konstigt, någon hade skalat bort fjällen på kotten. Då såg Vips upp i granen och där på en gren satt en ekorre och tittade med stora ögon. Den darrade.

"Hej", sa Vips snällt. "Oroa dig inte. Det gjorde inte så ont."

Men ekorren blev rädd, tog ett skutt och satte fart mot gammelskogen. Vips följde efter.

"Hallå, stanna! Jag vill vara din vän!"

Men ekorren bara fortsatte allt djupare in i skogen ... och plötsligt var den försvunnen.

Vips blev tvungen att stanna och pusta ut i en glänta. Det här var en helt ny plats för Vips. Träden var stora och höga. Omkullvälta träd låg inbäddade i mossor. Kanske hade de legat där i hundra år?

Snart blev det kväll och Vips måste hänga upp sin hängmatta. Vilken tur att jag har ryggsäcken med, tänkte Vips. I den finns ju allt jag behöver.

Mörkret kom och de väldiga träden knirkade. Långt borta hördes storlommens sång. Det kändes så fridfullt i gammelskogen.

Nästa morgon vaknade Vips tidigt av en hackspetts trummande. Ur ett hål i ett träd tittade en pärluggla fram. Som tur var såg den inte Vips. Ugglor gillar att äta näbbmöss!

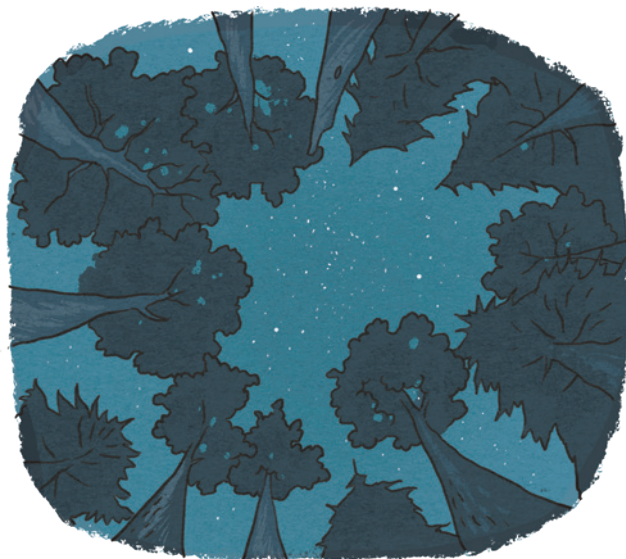
Men nu började Vips bli orolig. Hur ska jag hitta hem?

Ekorren skuttade lätt från sten till sten, men såg samtidigt till att Vips, med sina korta ben, hängde med. Plötsligt höll Vips på att snubbla över något. Det var den borttappade vandringstaven! De var hemma igen och tillbaka vid ekorrems matställe!

Vips upptäckte snart att det låg en hel hög med kottar under trädet, och alla var skalade på samma sätt. Nästa gång jag ser en kottehög ska jag titta upp, tänkte Vips.

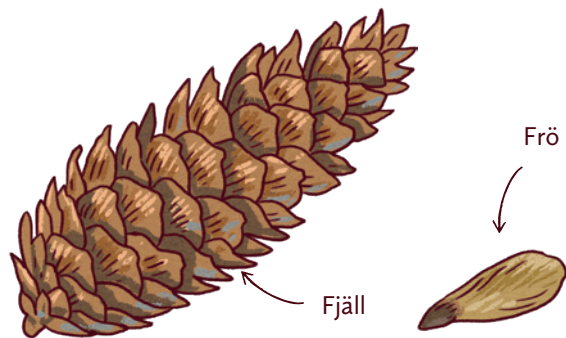
Och där på en gren satt redan ekorrems med en ny kotte. Mums.

Då hördes ett krafsande ljud. Det var ekorrems och nu såg den inte så rädd ut längre. Kanske hade den hört vad Vips försökt säga, trots allt.

Ekorren såg glad ut och Vips fick klappa den mjuka pälsen en stund. Sedan skuttade ekorrems iväg, men på en sten lite längre fram stannade den upp.

Den vill visa mig vägen hem! förstod Vips.

Fröet som ekorrems tycker om att äta sitter innanför grankottens fjäll. Fröet har en vinge som gör att det kan flyga iväg i vinden.

I skogen

Kan du hitta
hackspetten, skogsödlan, älgen,
myrstacken, kantarellen, laven,
mården, kungsfågeln, mossan,
tickan, skogssorken?
Och var är Vips?

SVAMPAR

En höstdag när Vips vandrade i skogen började det ösregna. En stor skivling skyddade bra!

Hatt

Skivor

Ring

Fot

Strumpa

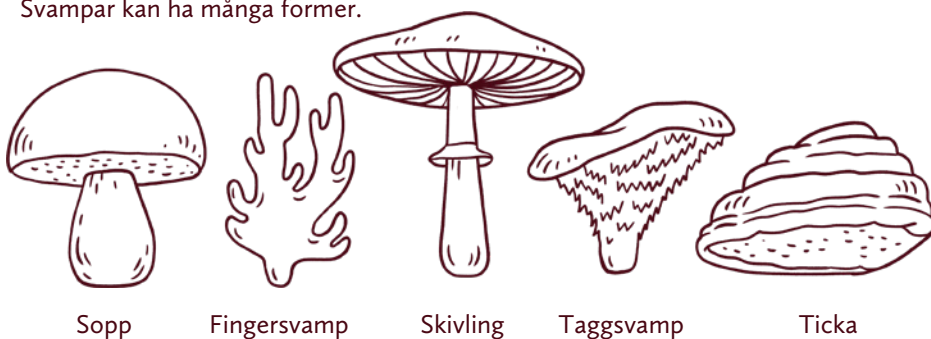
Svamptrådsnät
(mycel)

Sporer kommer ut
mellan skivorna
och sprids i luften.

I skogen växer det gott om svampar och de lever på ett hemlighetsfullt sätt. De växer som trådar i stora nät under marken där de får näring av döda växter och djur. Svampen som växer upp ur marken är ett slags frukt på det underjordiska svamptrådsnätet.

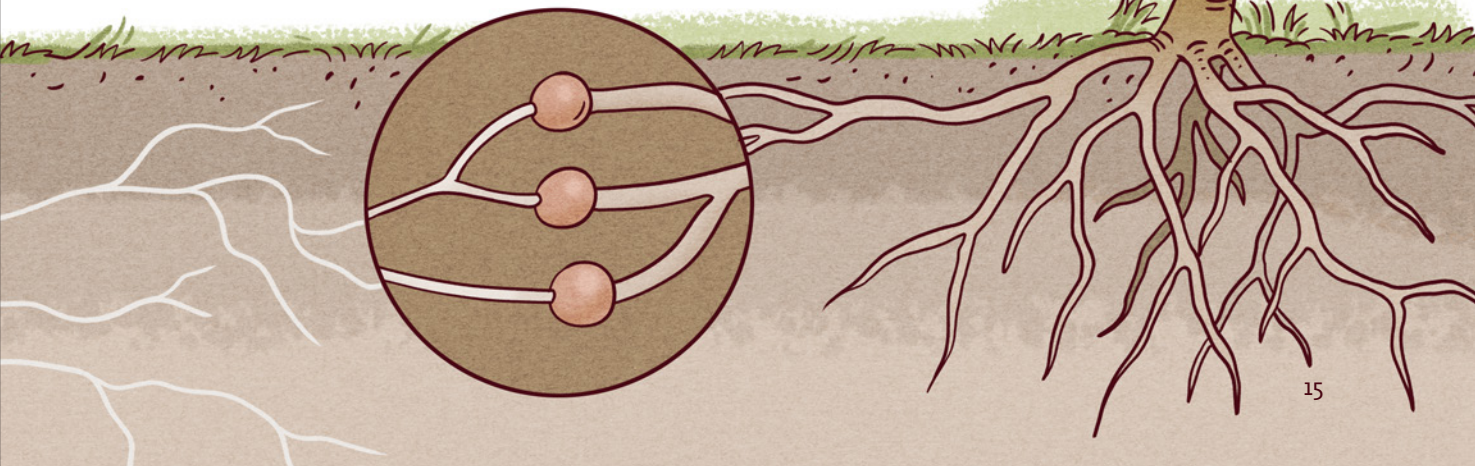
Under svampens hatt finns skivor, taggar eller rör. Därifrån kommer sporer. De är nästan osynliga när de svävar ut i luften och gör så att svampen kan sprida sig och börja växa på andra platser.

Svampar kan ha många former.

Svampar och växter samarbetar

Naturens växter och svampar har ett hemligt samarbete. Vi kan inte se det, men nere i jorden sitter svamparnas trådar ihop med växternas rötter. De hjälper varandra att få vatten och näring.

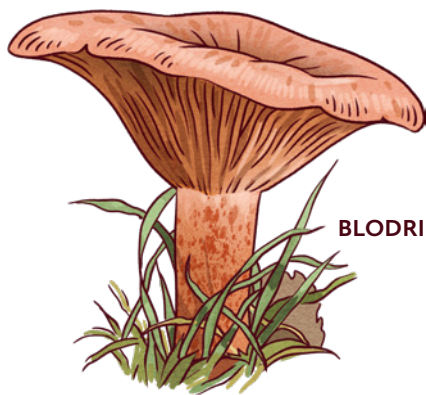
BLEK TAGGSVAMP

GUL KANTARELL

TRATTKANTARELL

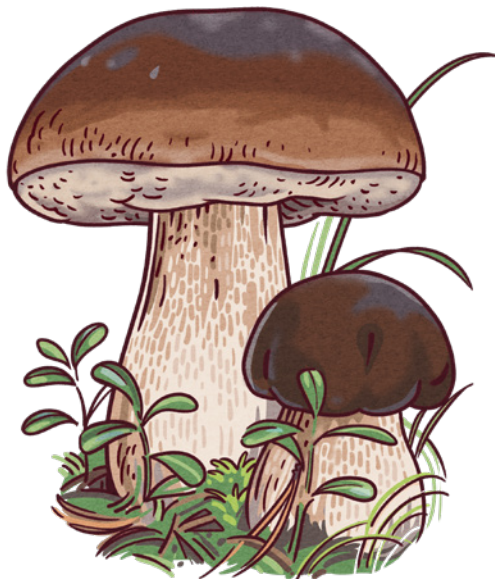
BLODRISKA

KARLJOHANSSVAMP

RÖKSVAMP
Päronformad svamp som först är vit och senare får en öppning i toppen där sporer kommer ut som "rök".

SILKREMLA
Heter så för att doften påminner om fisk.

SMÖRSOPP

KLIBBTICKA
 Tickor är hårda och sega.
 De lever på träd och kan
 sitta på samma ställe i
 många år.

**BLODVAX-
 SKIVLING**
 Växer i ängar
 och hagar.

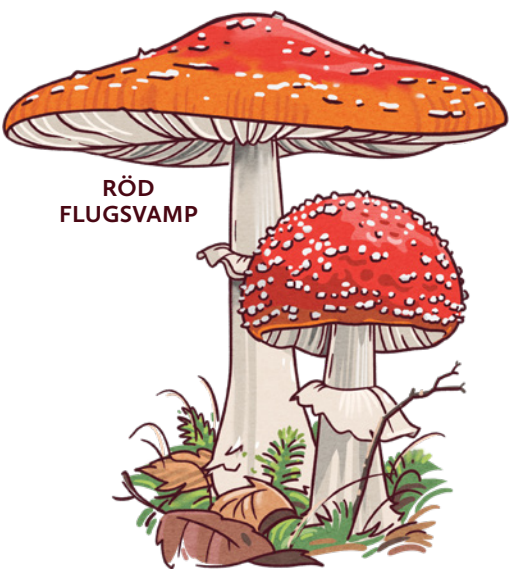
FNÖSKTICKA

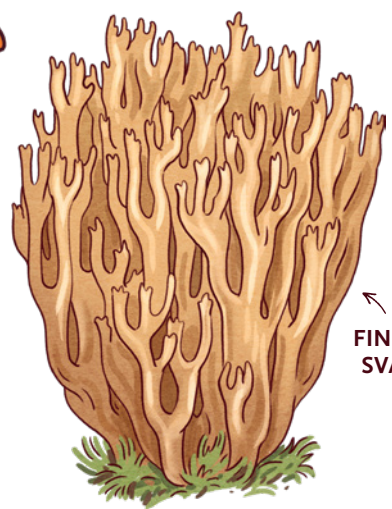
VARGMJÖLK
 En slemsvamp som växer på
 murket trä. Slemsvampen är
 egentligen inte en svamp, utan
 ett slags levande slem!

BLOMKÅLSSVAMP
 Växer vid en tall som den tar sin
 näring ifrån och dödar långsamt.

**RÖD
 FLUGSVAMP**

**FINGER-
 SVAMP**

BLÄCKSVAMP
 Växer upp på en dag och
 förvandlas lika snabbt till ett
 svart slem med sporer i.

Vem gömmer sig bakom skägglavs-skägget?

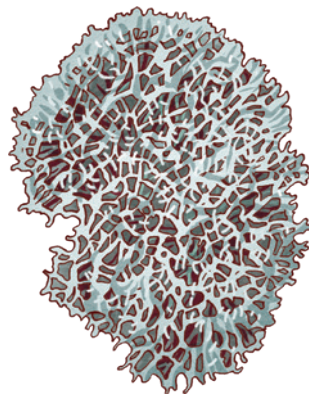
LAVAR

Titta noga på en sten!

Många mönster och färger är lavar som växer på stenen. Men lavar kan växa och se ut på många olika sätt. Några växer som tussar på grenar. Andra blir som prassliga bladskivor.

Lavar klarar att leva där knappt något annat kan leva: i öknens värme, i Sydpolens kyla, på kala klippor och uppe bland världens högsta berg.

FÖNSTERLAV

Lavar finns överallt i naturen. För många fåglar fungerar de som bomaterial. Lavar hör till renens viktigaste mat. Och skogssorken kan klättra i träd för att få tag på skägglav att äta. Fönsterlaven kallas ibland vitmossa, men det är någonting annat! (se sid 21).

Laven är byggd av en svamp och en alg eller bakterie som lever tillsammans. Laven tillverkar pyttesmå klumpar med allt som behövs för att en ny lav ska börja växa. Klumparna sprids till nya platser med hjälp av vind, regn eller djur.

Vissa lavar tycker om fågelbajs. De brukar vara gulaktiga och växer på stenar och träpålar där fåglar ofta sitter och bajsar!

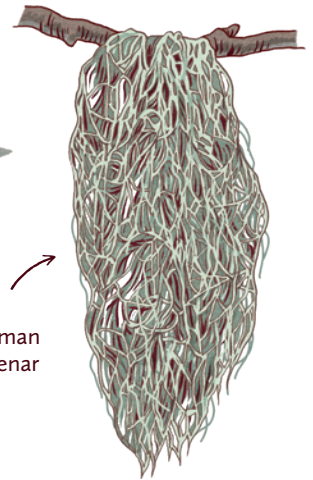
SKÄGGLAV
Har korta sidogrenar
och som en liten
"gummisnodd" inuti.

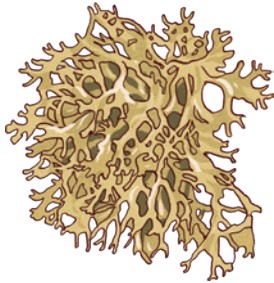
BÄGARLAV

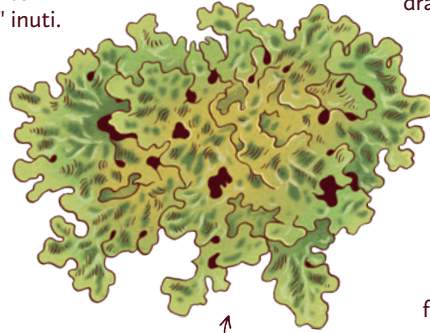
KNAPPNÅLSLAV

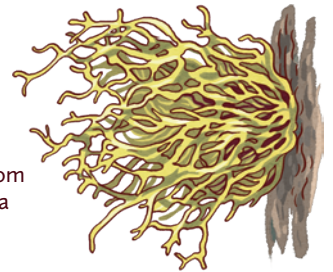
TAGELLAV
Går av tvärt om man
drar i den. Förgrenar
sig som Y:n.

ISLANDSLAV
Växer ofta på berg-
hällar i skogen.

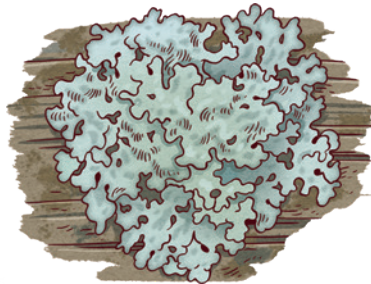
LUNGLAV
Lunglav och många andra lavar
behöver gammal, naturlig skog och
tål inte dålig luft. Därför, om du
hittar lunglav är det ett tecken på
frisk natur och ren miljö.

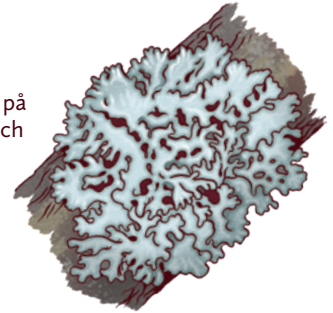
VARGLAV
Ovanlig och
färgstark lav som
växer på torra
gamla träd.

VÄGGLAV
Växer ofta på
aspens stam.
(sid 25).

BLÅSLAV
En vanlig lav på
trädgrenar och
stenar.

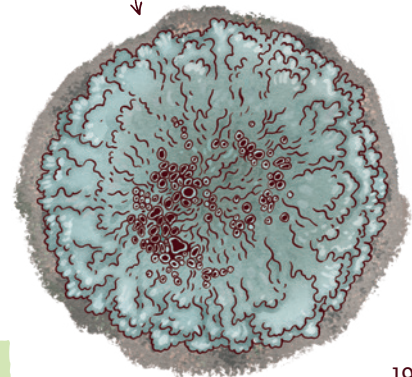

KAKLAV
Vanlig på sten.

TUSCHLAV
Växer på sten och
klippor nära
vatten.

SKRYNKELLAV
Växer oftast på lövträd,
men kan också växa på
sten.

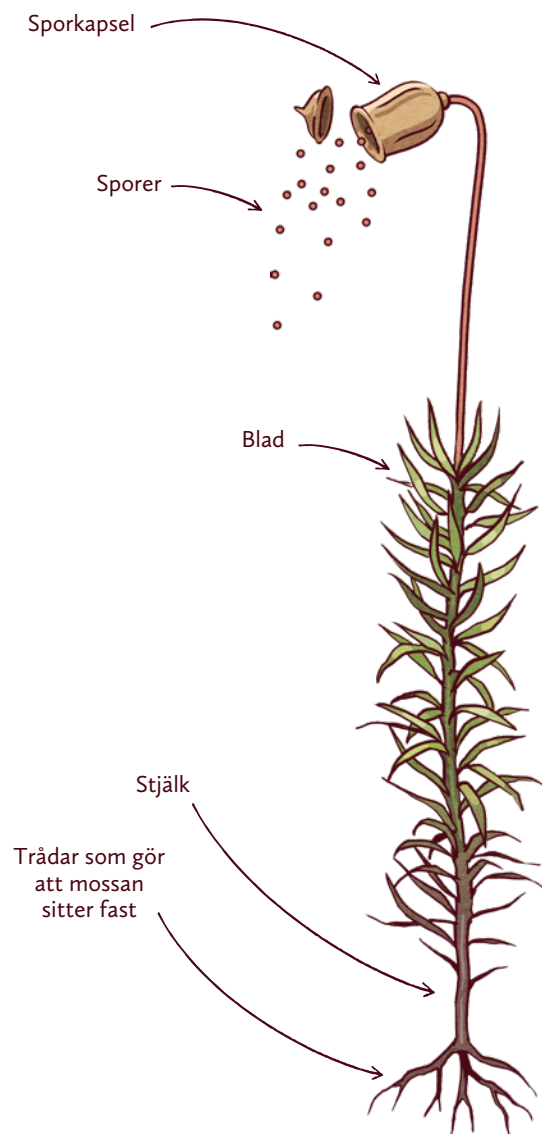
LAVAR

MOSSOR

Mossa kan växa på stenar och träd-stammar. Den vill ha det skuggigt och fuktigt och kan växa till tjocka mattor.

Finns det något bättre än att sova på mjuk mossa?

Mossan är en sorts växt med stjälk och blad. Men den har inte rötter och får inga blommor eller frukter som andra växter.

När den ska förökas växer det upp ett skaft med sporer, som på bilden. Sporerna sprids i luften och landar någonstans där det kan bli ny mossa.

Hur kan mossa växa på en sten?

Jo, mossan har trådar som ser ut som rötter som griper tag i stenens ojämnheter och skrymslen. På så vis sitter den fast.

CYPRESSFLÄTA

En vanlig moss. Bladen ligger så att det ser ut som en fläta.

TAKMOSSA

Gillar att växa på tak och nära hus.

VÄGGMOSSA

En av de vanligaste mossorna. Som en liten julgran med rödaktig stam.

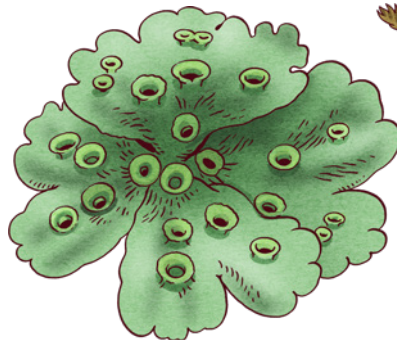
KAMMOSSA

Har grenar utåt sidorna, som en kam.

PALMMOSSA

Växer i mattor som ser ut som miniskogar.

LUNGMOSSA

I de små skålarna på ovsidan finns groddkorn som kan spridas och bli till ny lungmossa.

ROSMOSSA

Växer bland andra mossor nära vatten.

KVASTMOSSA

Ser ut som en liten sopkvast.

SKOGBJÖRNMOSSA

Bildar luftiga kuddar med stjärnlikt mönster uppifrån.

HUSMOSSA

Varje år blir det en ny "våning" på husmossans stam.

VITMOSSA

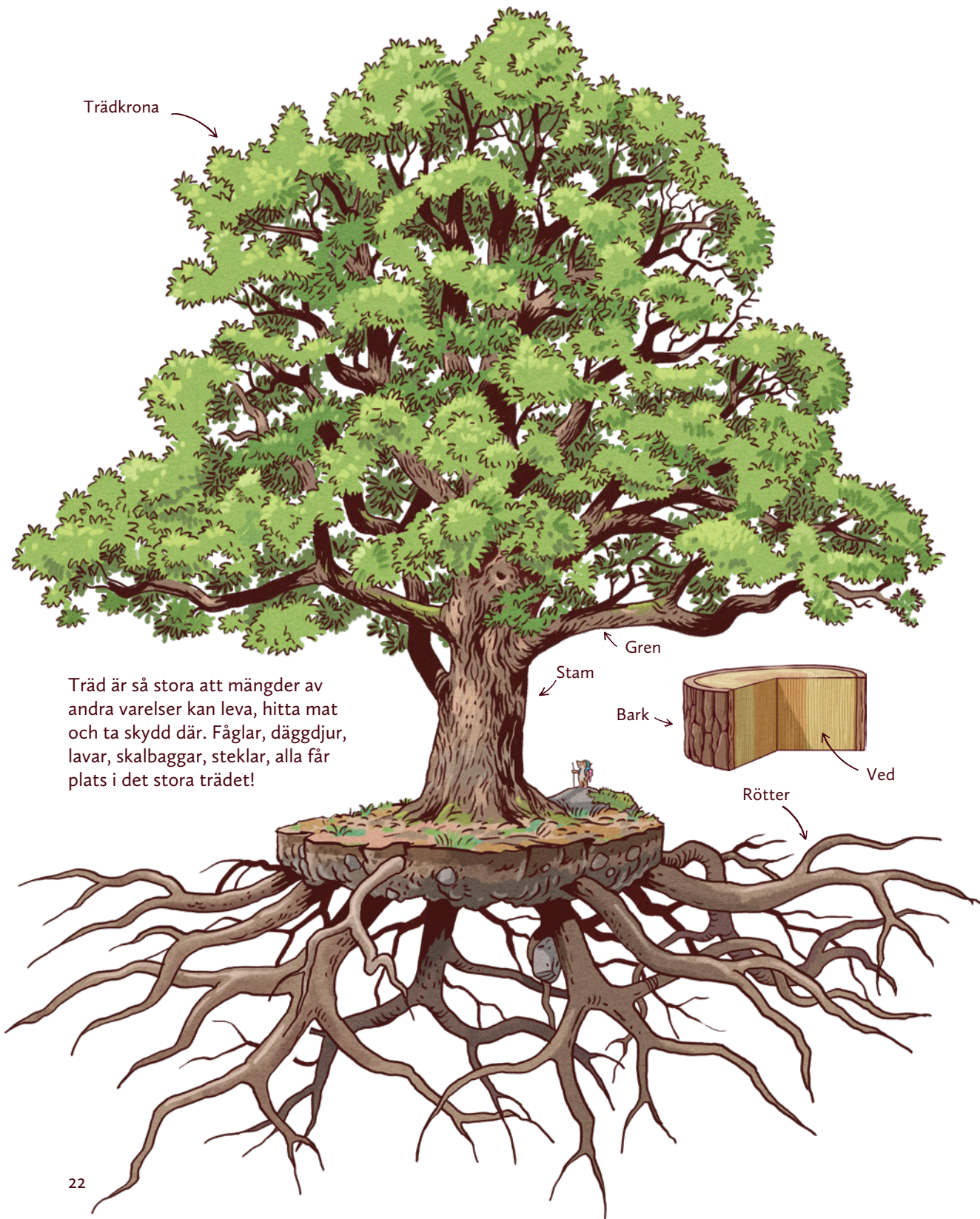
Växer i tjocka lager i mossor och kärr där det är genomblött.

SKOGS- PRAKTMOSSA

Växer slingrigt och blandar sig med andra mossor.

Trädkrona

Träd är så stora att mängder av andra varelser kan leva, hitta mat och ta skydd där. Fåglar, däggdjur, lavar, skalbaggar, steklar, alla får plats i det stora trädet!

TRÄD

Träd är växter som kan bli jättestora. De har rötter, stam och en trädkrona med grenar och blad. Stammen och grenarna skyddas av bark. Det hårda innanför barken kallas ved.

Trädet sitter fast med rötter i marken. Ur jorden suger rötterna upp näring och vatten som åker i veden ända ut till bladen.

Precis som andra växter behöver trädet sol, vatten, näring från jorden och koldioxid – en gas – för att växa och trivas. Barrträdens blad kallas barr och är avlånga och stickiga. Lövträd har tunna blad med olika form.

På hösten förbereder sig trädet för att överleva vintern. Först tar det tillbaka det näringsrika gröna som finns i bladen, som då får andra färger. Bladen ramlar av när de inte behövs längre.

Årsringar

Mellan barken och veden kommer den näring som gör att trädet kan växa. Varje sommar blir stammen lite tjockare och veden växer med en ljus färg. På hösten och vintern växer trädet sakta och träet blir hårt och mörkt. Därför syns varje år som en ring i trädets stam.

Det är roligt att klättra
i träd, tycker Vips!

Hur gammalt var det här trädet
när det sågades ner?